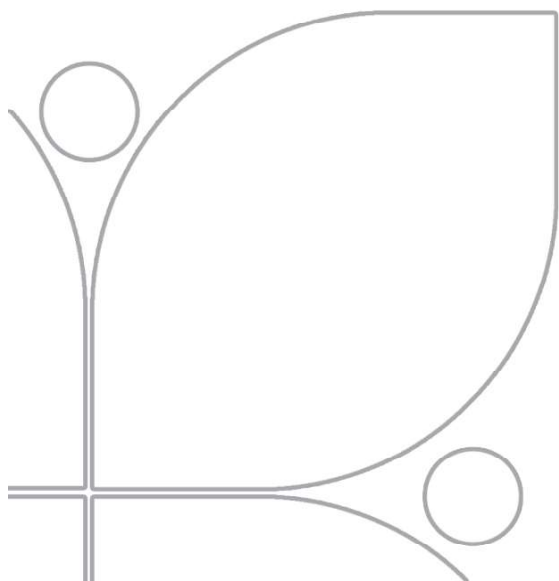
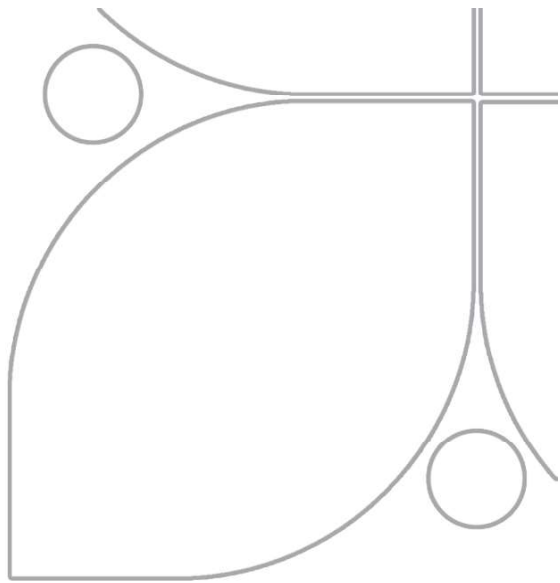

توسعه به زبان ساده

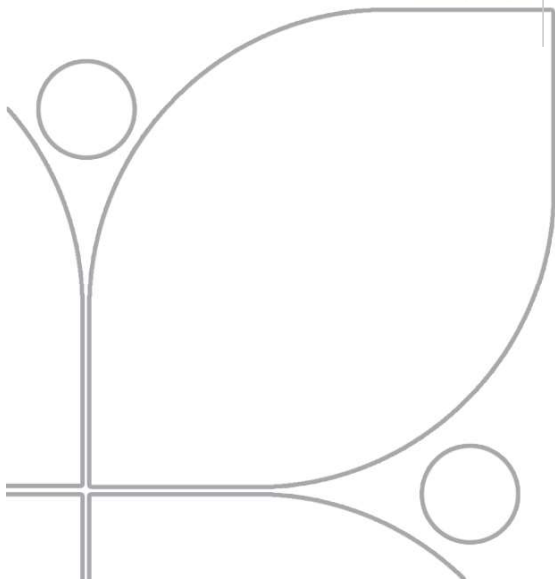

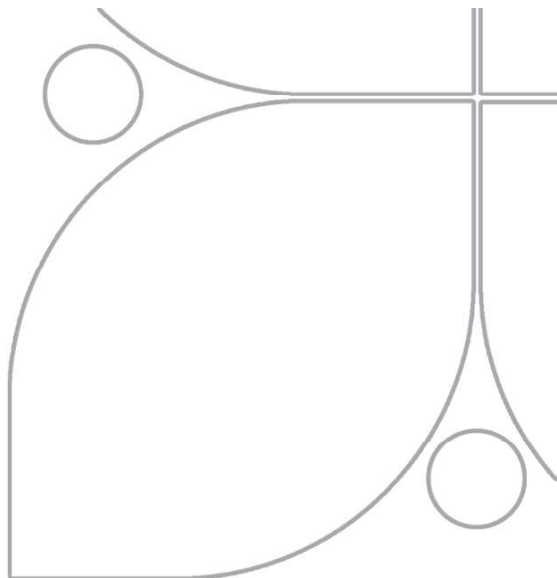
- سرشناسه: شعبانی افارانی، الهه، ۱۳۶۷-، گردآورنده
- عنوان و نام پدیدآور: توسعه به زبان ساده (سی نگاه، سی نظر)
- تجميع و نگارش: الهه شعبانی و همکاران؛ زیر نظر محسن رنانی
- تهیه‌کننده: شرکت پویش فکری توسعه آینده.
- نشر: موسسه فرهنگی و هنری دیدگاه کاوش و سازندگی دکسا، ۱۴۰۴.
- مشخصات ظاهری: ۲۹۶ ص. رقعی اروپایی
- شابک: ۹۴-۵-۹۴-۵۵۷۱-۶۲۲-۹۷۸
- فهرست‌نویسی: فیپا
- موضوع: رشد اقتصادی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
Economic development -- Addresses, essays, lectures
- رشد اقتصادی - جنبه‌های اجتماعی - مقاله‌ها و خطابه‌ها
Economic development - Social aspects - Addresses, essays, lectures
- رشد اقتصادی -- جنبه‌های سیاسی - مقاله‌ها و خطابه‌ها
Economic development -- Political aspects - Addresses, essays, lectures
- شناسه افزوده: رنانی، محسن، ۱۳۴۴ دی -
- شناسه افزوده: موسسه پویش فکری توسعه
- رده‌بندی کنگره: ۷۵ HD
- رده‌بندی دیویی: ۹/۳۳۸
- شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۲۸۲۸۳۹

توسعه به زبان ساده

(سی نگاه، سی نظر)

تجميع و نگارش
الهه شعبانی
و همکاران

توسعه به زبان ساده

(سی نگاه، سی نظر)

الهه شعبانی و همکاران

تهران، صندوق پستی ۱۴۶۵۵۹۴۳

۰۲۱۵۴۹۳۲۲۲۲

publication@doxa-v.org

www.doxa-v.org

 Doxa_vision

صفحه‌آرا: احمد علی‌پور

طراح جلد: هادی جلدی

چاپ اول: زمستان ۱۴۰۴

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۵۷۱-۹۴-۵

تهیه‌کننده: موسسه پویش فکری توسعه آینده

تقدیم به

قدم‌ها و قلم‌هایی که برای خوشبختی این سرزمین
می‌رنجند و فرسوده می‌شوند.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه ناظر علمی.....	۱۳
مقدمه.....	۲۱

فصل اول

نقش نهادها و ساختارهای اجتماعی در توسعه

دین، عقلانیت و سرمایه‌داری جدید.....	۲۹
ماکس وبر	
علیه نهادهای سرمایه‌داری.....	۴۱
ایوان ایلیچ	
نوسازی، توسعه و رفتار جمعی.....	۴۹
نیل جوزف اسملسر	
گلوگاههای نهادی توسعه.....	۶۱
داگلاس نورث	
قواعد مشترک، لازمه اداره منابع مشترک.....	۷۵
الینور استروم	
شکست نهادها / شکست ملت‌ها.....	۸۳
دارون عاصم اوغلو	

فصل دوم

نقش صنعت، نوآوری و سرمایه در توسعه

- توسعه اقتصادی فناوری محور..... ۱۰۱
سایمون کوزنتس
- توسعه به مثابه صنعتی شدن..... ۱۰۹
پائول روزنشتاین رودان
- توسعه به مثابه سرمایه‌داری..... ۱۱۹
سر ویلیام آرتور لوئیس
- مراحل رشد اقتصادی..... ۱۲۷
والث ویتمن روستو
- توسعه به مثابه تحول همه‌جانبه..... ۱۳۱
جوزف ای. استیگلیتز
- فقر: مسئله جهانی با راه حل جهانی..... ۱۴۱
جفری دیوید ساکس

فصل سوم

نقش آموزش و توانمندی فردی در توسعه

- وضعیت طبیعی و توسعه..... ۱۵۱
ژان ژاک روسو
- آموزش و دموکراسی..... ۱۵۹
جان دیویی
- گذار از ذهنیت سنتی به ذهنیت مدرن..... ۱۶۷
دنیل لرنر
- دانش رهایی‌بخش..... ۱۷۵
پائولو فریره

آموزش و نابرابری.....	۱۸۳
جیمز جوزف هکمن	
میل به موفقیت: پیش نیاز توسعه اقتصادی.....	۱۸۹
دیوید کلیرنس مک کللند	
زندگی اجتماعی به مثابه بازار.....	۱۹۵
گری استنلی بکر	
گذار از مدرنیته جامد به مدرنیته سیال.....	۲۰۱
زیگمونت باومن	
انسان توسعه خواه، توسعه انسان گرا.....	۲۰۹
آمارتیا کومار سن	
انسان غیر عقلانی، اقتصاد نامتعارف.....	۲۲۱
دن آریلی	

فصل چهارم

نقش کنش جمعی و مشارکت اجتماعی در توسعه

اقتصاد سوسیالیستی: راه رهایی از بند امپریالیسم.....	۲۳۱
پائول الکساندر باران	
توسعه نامتوازن و نظام جهانی.....	۲۴۱
ایمانوئل والرشتاین	
از رهایی بخش بودن قطع وابستگی تا غیرممکن بودن آن.....	۲۴۷
آندره گوندر فرانک	
دموکراسی به شرط توسعه اقتصادی.....	۲۵۵
سیمور مارتین لیپست	
گفتگو: از قهوه خانه تا جامعه مدنی.....	۲۶۳
یورگن هابرماس	

انقلاب خاموش (تغییر نسل ها)..... ۲۷۵
رونالد اینگلهارت

فصل پنجم

نقش دولت در توسعه

توسعه سیاسی، نقطه شروع توسعه..... ۲۸۳
ادوارد شیلز
دولت توسعه‌گرا در مقابل دولت غارتگر..... ۲۸۹
آدریان لفت ویچ

پیشگفتار

پویش فکری توسعه به عنوان یک نهاد توسعه‌خواه شکل گرفته است تا در آن پاسخ مسائل و نیازهای ملی در یک گفتگوی فراگیر در شبکه‌ای از نخبگان، تولید شود و بتواند گامی کوچک در مسیر اندیشه توسعه ایران بردارد. این نهاد که در پاسخ به نبود یک نهاد تخصصی، غیردولتی و شفاف‌گر توسعه در کشور شکل گرفته است، سعی دارد به تولید و انتشار محتواهای اندیشه‌ای، به منظور تبیین نظری و ارائه راهکار سیاستی و البته آگاهی بخشی و کنشگری عمومی در حوزه مسائل توسعه ملی اقدام نماید.

«اندیشه نگاری توسعه» ابتدایی‌ترین گام در تولید دانش توسعه است. قطعاً این حلقه به تنهایی نمی‌تواند زنجیره دانش توسعه را شکل دهد و خوانش صرف نظریات مختلف نمی‌تواند دانشی بومی برای توسعه ایران به همراه داشته باشد. اما اگر دانش توسعه همانند یک فیل در تاریکی (در تمثیل مولانا) باشد، هر یک از این دیدگاه‌ها و نظرات می‌تواند همانند شمعی، بخشی از این فیل عظیم و البته مبهم و تاریخی را نمایش دهد. از این رو تجمیع و خلاصه نظریات صاحب نظران خارجی یکی از ماموریت‌های پویش فکری توسعه برای شکل‌دهی بخشی از حلقه «اندیشه نگاری توسعه» بوده است. پس از این گام، با تکیه بر نظریه پردازان داخلی توسعه می‌توان به دنبال ایجاد حلقه اندیشه نگاری توسعه رفت. بنابر این پویش فکری توسعه از سال ۱۳۹۵ تلاش نمود تا اصلی‌ترین متفکری

حوزه‌های مختلف که نگاه آنها در مورد مولفه‌های توسعه، راهگشای ترسیم مسیر است، را انتخاب و مطالعه کند و این کتاب حاصلی از تلاش‌های چندساله دوستان این مجموعه است که با قلمی روان و قابل فهم برای عموم تنظیم شده است.

البته همانطور که اشاره شد برای تولید دانش توسعه، حلقه‌های «رصدخانه توسعه» برای ارزیابی و محاسبه وضعیت شاخص‌های توسعه در کشور، «تدبیرخانه توسعه» برای صورت‌بندی مشکلات کشور و تبدیل آنها به مسئله و ارائه راه‌کارهای عملیاتی قابل اجرا، «فرهنگ‌بانی توسعه» برای بسترسازی مناسب جهت ایجاد نسلی توسعه‌خواه و البته خودشکوفای، «بوم‌نمای توسعه» برای مطالعه منطقه‌ای و تطبیق مسائل با متغیرهای زیست بوم و البته چندین حلقه دیگر، لازم و ضروری می‌باشد.

امید است تلاش‌های مجموعه پویش فکری توسعه و سایر مجموعه‌های مشابه بتواند فانوسی هر چند کوچک در مسیر پر ابهام توسعه ایران بیافروزد و راه توسعه یافتن را به هر دو بال توسعه ایران، یعنی جامعه و دولت نمایش دهد.

به امید پرواز ایران در آسمان توسعه یافتگی جهان.

مرتضی درخشان

مدیر پویش فکری توسعه

مقدمه ناظر علمی

اکنون که در ابتدای قرن ۱۵ شمسی هستیم، یعنی دقیقاً یک قرن پس از آشنایی و ورود ایران به جهان مدرن، جامعه ایران در شرایطی به سر می برد که به علت مصرف بخش اعظم منابع مادی و طبیعی خود در طول یکصد سال گذشته و نیز عدم شکل گیری نهادهای بالغ اجتماعی و سیاسی، و تضعیف گسترده بخش خصوصی در دهه های اخیر، آینده خیلی روشنی برای آن متصور نیست. از سوی دیگر به علت گسست تاریخی (ناشی از شکاف های عمیق فکری بین نسلی دهه های اخیر) که در ساختار اجتماعی و سیاسی آن ایجاد شده است، نمی تواند با اتکاء به گذشته تاریخی و کهن خود و با پشتوانه تجربه تاریخی مردمانش، گذشته پرفرازونشیب خود را چراغ راه اکنون و آینده خود قرار دهد.

ناکارایی نظام تدبیر همراه با ورود جامعه به مرحله بی هنجاری که ناشی از همزمانی چند گذار تاریخی بزرگ در جامعه ایران است، در کنار کاهش و تخریب چشم گیر منابع مادی و طبیعی این دیار، ما را در آستانه بحران هایی عظیم در حوزه های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی قرار داده است که به سلامت عبور کردن از آنها نیازمند رفتارهایی بس خردمندانه از سوی حکومت و جامعه است. فرصت تکرار خطاهای تاریخی هم برای نظام تدبیر و هم برای جامعه ایران از دست رفته است. بنابراین تنها با

شکل‌گیری رفتارهایی خردمندانه و اتخاذ تصمیماتی عقلایی (خردمندانه ولی نه الزاماً عقلانی) از سوی تمامی اطراف بازی سیاسی و اجتماعی در ایران است که می‌توان امیدی به برون رفت از بن‌بست‌های کنونی داشت.

پس از انقلاب مشروطیت نظام سیاسی و اجتماعی ایران خیلی آرام وارد عصر مدرن شد. در واقع با پیروزی مشروطیت، نطفه «دولت مدرن» در ایران بسته شد و امید می‌رفت که به تدریج با بلوغ دولت مدرن، فرایند توسعه نیز شکل گیرد و قوام یابد. متأسفانه با کشف نفت در ایران، سرنوشت دولت به نفت گره‌خورد و مسیر طبیعی بلوغ دولت مدرن در ایران به بیراهه رفت. تجربه یکصد ساله پس از مشروطیت حاکی از آن است که تمام تلاش‌های حکومت‌ها در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در این دوره، از نظر شکل و ماهیت به وضعیت درآمدهای نفتی گره‌خورده است. به همین علت هیچ‌گاه الگوی فکری انسجام‌یافته‌ای از توسعه که میان عالمان اجتماعی این دیار نوعی توافق بر سر آن پدید آمده و به گفتمان تبدیل شده باشد، شکل نگرفت. به دیگر سخن تمام برنامه‌ها و سیاست‌های معطوف به توسعه در این دوران، فاقد پشتوانه فکری عمیق و درکی سامانه‌گون (سیستماتیک) از «مساله توسعه» در ایران بوده است.

پیش و پس از انقلاب اسلامی هر دولتی بسته به برداشت خودش از موانع توسعه در ایران و با عنایت به توصیه‌های مشاورانش، به پشتوانه درآمدهای نفتی دست به اتخاذ سیاست‌هایی زده است که گاهی در عمل به مانعی برای توسعه تبدیل شده‌اند. در واقع در نیم قرن اخیر (از اصلاحات ارضی به بعد) بخش اعظم منابع نفتی و معدنی ما در جهت تحقق سیاست‌هایی صرف شد که مبتنی بر نگاه همه‌جانبه به توسعه پایدار و جامعه محور نبوده است، و امروز ما با پیامدهای مخرب یک توسعه نامتوازن روبه‌رو هستیم.

از سوی دیگر تمامی تلاش‌های فکری که در سه دهه اخیر برای تبیین توسعه نیافتگی ایران انجام شده است، تلاشی انفرادی و به‌همین علت تک

بعدی بوده است. یعنی اقتصاددانان، جامعه‌شناسان، سیاست‌دانان، انسان‌شناسان و تاریخ‌دانانی که دغدغه توسعه این دیار را داشته‌اند، هر کدام به‌طور انفرادی و از منظر تخصص خویش مساله توسعه‌نیافتگی ایران را تحلیل کرده‌اند و هیچگاه نیز میان آنان توافق فکری جدی‌ای رخ نداده است.

اکنون که در عمل درآمدهای نفت رو به کاهش است، تکرار خطاهای گذشته می‌تواند برای جامعه و اقتصاد ما بسیار پرهزینه باشد و اندک فرصت‌های باقی‌مانده برای توسعه را از دسترس ما دور کند. بنابر این لزوم ایجاد هم‌افزایی درباره اندیشه‌های جهانی و ایرانی توسعه، به یک ضرورت تاریخی می‌ماند. فقدان سنت نگارش و پایین بودن مهارت ثبت منظم تجارب و نبود سازوکاری نهادی برای تبدیل دانش ضمنی صاحب‌نظران و سیاستگذاران با تجربه در حوزه توسعه، به دانش آشکار ثبت شده و قابل فرآوری، یکی از کاستی‌های مهم حوزه دانش توسعه در ایران می‌باشد. خیلی خلاصه، به علت نبود سنت مستندسازی دانش ضمنی و ثبت تجارب و نیز به علت غیبت مهارت هم‌شنوی (دیالوگ) و نقد در بین اندیشمندان ایرانی، ما هنوز نه تنها به یک تئوری فراگیر برای توسعه ایران دست نیافته‌ایم بلکه حتی یک گفتمان تخصصی یا عمومی نیز در حوزه توسعه خلق نکرده‌ایم و بنابراین اصولاً نمی‌دانیم برای توسعه ملی از کدام نقطه باید شروع کنیم. و چنین است که هر دولتی که می‌آید از ظن خود یار توسعه می‌شود و شعاری را برمی‌گزیند و موجی در می‌افکند و البته راه خود را می‌رود و ماهی خود را از آب می‌گیرد که نتیجه آن برای جامعه، درج‌ازدگی و درراه‌ماندگی و گاه پس‌روی در فرایند توسعه است.

همه این‌ها به‌علت آن است که در تمامی این سال‌ها، در میان صاحب‌نظران اقتصادی و اجتماعی کشور، گفت‌وگوی مستمری وجود نداشته است. اقتصاددانان همه چیز را از منظر سرمایه می‌بینند، و جامعه‌شناسان همه چیز را از منظر نهادها و ساختارهای اجتماعی، و

سیاسی‌دانان همه چیز را از منظر ساختار نظام سیاسی، و تاریخ‌دانان همه چیز را از منظر ویژگی‌های تاریخی ایران. چنین می‌شود که سیاست‌مداران در میان این آرای ناهمگون و گاه متنافر، درمی‌مانند و چون نمی‌توانند منتظر بمانند، دیدگاه کسانی را که به خویش نزدیک‌تر می‌پندارند، یا دیدگاه فریب‌کارانی را که عکس مار را به جای کلمه مار می‌فروشند، به عنوان دیدگاه مرجع برمی‌گزینند و مبنای عمل قرار می‌دهند.

به همین دلیل، نقطه آغازین دستیابی به هرگونه تفاهم فکری در حوزه توسعه و رسیدن به یک الگوی جامع بین‌رشته‌ای درباره توسعه (به‌منظور هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه بلندمدت ایران)، استخراج چارچوب مفهومی از دانش آشکار و ضمنی توسعه در اندیشه صاحب‌نظران جهانی توسعه و نیز صاحبان نظر، تجربه و کنش در حوزه توسعه ایران است، تا در مرحله بعد از طریق هم‌افزا کردن ایده‌های نهفته در این مجموعه از دانش ضمنی بتوان به سوی خلق دانش آشکار برای حوزه توسعه ایران حرکت کرد.

به طور کلی، در حوزه علم، تفاوت دیدگاه‌ها و منظرهای عالمان در نگاه به پدیده‌ها و مسئله‌ها طبیعی است، چرا که شخصیت و محیط علمی و غیرعلمی و سیر رشد هریک از آنان با یکدیگر متفاوت است. تفاوت منظرگاه عالمان، جهان علم را پویا و سرزنده می‌کند. باوجوداین، در کنار تفاوت‌ها، همواره وجه اشتراک‌هایی در نظرکردن به پدیده‌ها و مسایل، در میان متخصصان و عالمان وجود داشته است، و این اشتراکات نظری سبب شکل‌گیری یک یا چند مکتب فکری شده است. با این وصف، اگر بخواهیم از سطح کلان علمی به سطحی خردتر حرکت کنیم، بررسی و بومی‌سازی نظریات جهانی توسعه و نیز شناسایی و استخراج دیدگاه‌های صاحب‌نظران داخلی، در نگاه به مسایل و پدیده‌های سرزمین خود، از اهمیت خاصی برخوردار است. این اهمیت، از آنجا ناشی می‌شود که صاحب‌نظران داخل هرکشوری، با مسایل سرزمین خود از نزدیک آشنا

هستند و با آن زندگی کرده‌اند و از این جهت، توانایی آنها را برای درک و فهم پدیده‌ها و حل مسائل درون سرزمینی افزایش می‌دهد.

در چارچوب این نیاز، که اکنون جدی‌ترین نیاز پژوهشگران توسعه و نیز دستگاه‌های برنامه‌ریز توسعه در ایران محسوب می‌شود، استخراج چارچوب‌های مفهومی از دیدگاه‌های نظریه‌پردازان جهانی و ایرانی توسعه، یک اقدام ضروری است. به ویژه استخراج مدل پارادایمی از دیدگاه صاحبان نظر، تجربه و کنش در حوزه توسعه ملی، یک حرکت زیرساختی برای هم‌افزایی دانش توسعه ملی ایرانیان محسوب می‌شود. درواقع بخش بزرگی از صاحبان نظر و تجربه ایرانی، در حوزه توسعه ملی یا فرصت ثبت ایده‌های خود را نداشته‌اند یا در زمان مقتضی به فکر آن نبوده‌اند و پس از گذر زمان از اولویت آنها خارج شده است. اگر این ذخایر دانش ضمنی به موقع استخراج و ثبت نشود، با گذشت زمان، این تجربه تاریخی و دانش‌های ضمنی فراموش می‌شود و از دست می‌رود. برای پرکردن همین خلاء بوده است که «پویش فکری توسعه»، مجموعه «گفت‌وگوهای توسعه» را سازماندهی کرد که محصول آن، مجموعه کتاب‌های «روایت توسعه صاحب‌نظران ایرانی» بوده است که تا کنون ۱۳ روایت آن منتشر شده است. امیدواریم این پژوهش ارزشمند همچنان ادامه یابد.

ازسوی دیگر، بخش بزرگی از دیدگاه‌های صاحب‌نظران جهانی توسعه نیز در ایران شناخته شده نیست. گرچه کتاب‌ها یا مقالات بسیاری از آنان در رشته‌های مختلف علمی، به فارسی ترجمه و منتشر شده است، اما این منابع را عمدتاً متخصصان و پژوهشگران همان رشته‌ها مطالعه می‌کنند و به فضای کارشناسی و عمومی‌تر راه نمی‌یابند. و اکنون این کتاب می‌کوشد با ارایه ساده و چکیده شده طیف گسترده‌ای از این نظریات، گامی کوچک و مقدماتی را برای پرکردن این خلاء و آشنایی اولیه علاقه‌مندان به نظریات جهانی توسعه بردارد.

کتابی که در دست شماست، مجموعه‌ای متشکل از خلاصه نظریات مهمترین صاحب‌نظران جهانی توسعه، در رشته‌های مختلف علمی است، تا بتواند تنوع نگاه به توسعه از منظرهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فلسفی و تربیتی را به نمایش بگذارد. در انتخاب این متفکران، معیار ما اشتها آنان به نظریه‌پردازی توسعه نبوده است، بلکه معیار این بوده است که نظریات آنان چقدر بر اندیشه توسعه و تحولات مفهومی توسعه در یکصد سال اخیر اثر گذاشته است و یا تا حدی تحولات واقعی توسعه را در گوشه‌ای از جهان رقم زده است. این کتاب را می‌توان به عنوان اولین گام در مسیر عمومی‌سازی تنوع فهم از توسعه نگریست، گرچه به کار سیاست‌گذاران توسعه نیز خواهد آمد.

این امید که با انتشار مجموعه دانش‌آشکار اندیشمندان جهانی در کنار انتشار دانش ضمنی اندیشمندان داخلی (روایت‌های توسعه)، زمینه‌های گفت‌وگو و نقد و بررسی در محافل علمی و سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی حوزه توسعه فراهم آید، شاید سیاست‌گذاران توسعه کشور از ساده‌انگاری تاریخی درباره فرایند توسعه عبور کنند و با غنای بیشتر و دقت نظری بالاتر و بصیرت عملی عمیق‌تری درباره سیاست‌گذاری بیندیشند.

این کتاب درواقع با استفاده از نتایج پژوهشی با عنوان «اندیشه خوانی توسعه»، که زیر نظر اینجانب در دانشگاه اصفهان انجام شده، تدوین شده است. البته نشست‌ها، گفت‌وگوها و مصاحبه‌های آن پژوهش، با همکاری پویش فکری توسعه برگزار شد و من از همکاری برخی استادان و نیز طیف وسیعی از پژوهشگران جوان برای تدوین نظریات اندیشمندان داخلی و خارجی بهره برده‌ام که نام همه آنان در مستندات آن پژوهش ذکر شده است. اما این کتاب درواقع یک «تالیف» جدید است که با نظارت من و با بهره‌گیری از نتایج پژوهش یادشده در بالا و نیز مطالعات مستقل خود نویسنده، تدوین شده است. مولف محترم این کتاب، خانم دکتر الهه شعبانی، که خودش یکی از همکاران اصلی پژوهش بوده است و نظریات

چهار صاحب نظر را تدوین کرده است، در عین حال در این کتاب نیز زحمت فراوانی در خلاصه سازی نظریات سایر اندیشمندان و ساده سازی، دسته بندی و بازآرایی دیدگاه آنان، برای ملموس شدن آن نظریات برای خواننده فارسی زبان، کشیده است که شایسته دستمیزی است. براین اساس، این کتاب یک سنتز جدید محسوب می شود. باین حال لازم بود نام پژوهشگران ارجمندی که در بخش اندیشمندان خارجی آن پژوهش با ما همکاری داشته اند در ابتدای این کتاب ذکر و از همکاری آنان قدردانی شود.

در این جا لازم می دانم از زحمات استادان ارجمندی که در پژوهش یاد شده (با شرکت در نشست های توسعه و با ارزیابی و داوری مقالات تدوین شده) با ما همراهی کردند و در غنی تر شدن محتواها ما را یاری سپاسگزاری کنم. همچنین از پژوهشگرانی که از محتواهای تهیه شده توسط آنان برای تدوین این کتاب بهره برداری شده نیز سپاسگزارم (نام و نقش همه این عزیزان در جدولی در مقدمه کتاب آمده است). همچنین از تیم اجرایی پویش فکری توسعه، بویژه سرکار خانم فتحیان و آقای دکتر امیرحسین پوره، که با پیگیری های مستمر امکان برگزاری میزگردها و نشست های اندیشگی، و گفت وگو درباره این اندیشمندان را فراهم نمودند، تشکر و قدردانی می کنم. از مدیرعامل محترم پویش فکری توسعه، آقای دکتر مرتضی درخشان، نیز که نه تنها در تحقق مطالعه اصلی نقش محوری داشتند بلکه در به سامان رسیدن انتشار این کتاب نیز پیگیری مجدانه ای داشتند، سپاس ویژه دارم.

محسن رنانی

شهریورماه ۱۴۰۴

مقدمه

نه تنها دست یافتن به توسعه، نیازمند ابزار است بلکه فکر کردن به آن نیز نیازمند ابزار است، و این ابزار چیزی جز کلمات، مفاهیم و تجارب نیستند. امروز شاید بیش از هر زمان دیگر نیاز داریم به توسعه فکر کنیم که این احساس نیاز، زاییده دورانی است که در آن زندگی می‌کنیم و محصول روزگاری است که پشت سر گذاشته‌ایم.

"توسعه به زبان ساده" تبدیل به یکی از مأموریت‌های پویش فکری توسعه شد تا از این طریق بتواند ادبیات توسعه را از بند دانشگاه و زبان دانشگاهی رها کند و آن را همچون کالای عمومی برای مصرف همه علاقه‌مندان و دغدغه‌مندان ساده‌سازی کند. تنها از طریق آشنایی با این نظریه‌ها است که می‌توانیم بفهمیم آنها صرفاً ایده‌پردازی‌های انتزاعی نیستند بلکه درواقع، این نظریه‌ها زندگی ما را شکل می‌دهند و با زندگی ما درآمیخته‌اند. سیاستگذاری‌هایی که براساس این نظریه‌ها یا در جهت خلاف آنها انجام شده، همه بر زندگی ما اثرگذار هستند و مهم‌تر آنکه این نظریه‌ها نشان می‌دهند، همه ما در زندگی روزمره‌مان توسعه را تمرین می‌کنیم. ما حتی در بسته‌ترین محیط‌های سیاسی و اجتماعی توان کنشگری داریم و می‌توانیم توسعه‌ورزی داشته باشیم. ما توسعه را زندگی می‌کنیم و توسعه را رقم می‌زنیم، فارغ از اینکه اسناد برنامه‌ای یا سیاست‌های اتحاد شده، ما را به کدام سمت و سو ببرند.

به‌رغم وجود اسنادی که به برنامه‌ریزی توسعه اختصاص داده شده‌اند؛ لغت "توسعه" در سطح سیاستگذاری کلمه محبوبی نیست؛ چراکه توسعه حامل فرهنگ غربی و معادل غربی شدن پنداشته شده است. با این حال، مناقشه بر سر لغات نباید ما را از اصل آن چیزی که همگان دنبال آن هستیم، دور کند. بهزیستی/بهرتر زیستن/حال خوب برای همگان، هدف اصلی هر آن چیزی است که توسعه، تکامل، خوشبختی و یا پیشرفت نامیده می‌شود.

این کتاب در برگیرنده بخشی از دیدگاه‌های سی اندیشمند در حوزه اقتصاد، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و فلسفه تعلیم و تربیت پیرامون توسعه است. این اندیشمندان لزوماً نظریه پردازان توسعه نیستند بلکه شناخت آنها، فکر کردن درباره توسعه را تسهیل می‌کند. بهتر بگوییم این نظریه پردازان به ما کمک می‌کنند به توسعه از زوایای مختلف فکر کنیم.

توسعه چیست؟ آزادی چیست؟ نقش دولت و نخبگان سیاسی در توسعه چیست؟ نقش روابط بین‌الملل در توسعه چیست؟ نقش تک تک افراد یک جامعه در توسعه چیست؟ آیا شهروندان بازیگران منفعل توسعه هستند یا فعال؟ توسعه همیشه خوب است؟ معایب توسعه و عوارض جانبی آن چیست؟ چرا توسعه با طبیعت سازگاری دارد؟ رابطه توسعه با سنت چگونه است؟ در اندازه‌گیری توسعه، چه ملاحظات را باید در نظر داشت؟ توسعه از ذهن ما شروع می‌شود یا از اوراق برنامه ریزی دولت‌ها؟ جایگاه سنت و فرهنگ در توسعه چیست؟ چگونه فرزندان تربیت کنیم که روزی توسعه به ارمغان بیاورند؟ آموزش چگونه می‌تواند در پرورش یک نسل توسعه‌خواه سهیم باشد؟ این پرسش‌ها تنها بخشی از سؤالاتی هستند که در جریان مناسبات زندگی روزمره، در رخدادهای سیاسی و ملی، و در بزنگاه‌های تاریخی ذهن ما را به خود مشغول می‌کنند.

در این کتاب، تلاش کرده‌ایم پیرامون هر یک از این سؤالات، دریچه‌ای برای اندیشیدن بگشاییم.

این فهرست سی نفره، نه پیشگامان نظریه توسعه هستند و نه لزوماً نظریه پرداز توسعه هستند؛ حتی برخی از آنها به لحاظ تاریخی پیش از شکل‌گیری

مطالعات توسعه زیسته و نظریه پردازی کرده‌اند. این نظریه‌پردازان، طرح‌کننده موضوعات متنوع پیرامون آن چیزی هستند که ما امروزه به‌عنوان توسعه می‌شناسیم. آشنایی با این نظریه‌ها، ابزار فکر کردن، سخن گفتن، نقادی و کنشگری را در اختیار ما قرار می‌دهد و البته مشوق ما برای بیشتر خواندن هستند.

در این کتاب، هر یک از این نظریه‌پردازان به صورت مختصر معرفی شده‌اند و با بیانی ساده، برخی از مهم‌ترین دیدگاه‌های آنها به‌طور خلاصه ارائه شده‌است. ساختار کتاب تا حدودی از یک مجموعه چند جلدی پیرامون موضوعات مختلف از نشر پنگوئن الهام گرفته شده است که قبل از معرفی هر نظریه‌پرداز، به چند نظریه یا مفهومی که در دفاع یا در مقابل ایده اصلی آن نظریه پرداز مطرح شده‌اند، اشاره می‌کند.

بخش‌بندی انجام شده در این کتاب، بیشتر با هدف نظم بخشیدن به محتوا و نشان دادن تنوع نظریات است. به این منظور، نظریه‌ها براساس هسته اصلی و تمرکزشان بر نقطه شروع توسعه به پنج دسته تقسیم شده‌اند: نظریه‌هایی که تحول در نهادها و ساختارها را سرآغاز تغییر می‌دانند، نظریه‌هایی که بر اهمیت صنعت و سرمایه در توسعه تأکید دارند، نظریه‌هایی که رویکرد انسان‌محور دارند، نظریه‌هایی که کنش‌های جمعی و مشارکت را سرآغاز تحول می‌دانند، و نظریه‌هایی که معتقدند توسعه از دولت‌ها آغاز می‌شود.

این کتاب محصول ثانویه‌ای از پژوهش «اندیشه‌نگاری توسعه» است که با اجازه مجری از نتایج آن برای تدوین این کتاب بهره برده شده است. از بین مجموعه نظریات، سی نظریه‌پرداز انتخاب شد و دیدگاه‌های آنان مختصرسازی و یکدست شد، و البته برخی هم اصلاح و تکمیل و بازآرایی شده است.

مخاطب این کتاب، دانشجویان مقطع کارشناسی اقتصاد، دانشجویان و دانش‌آموختگان مقاطع مختلف سایر رشته‌های دانشگاهی به‌ویژه جامعه

شناسی و علوم سیاسی، و غیردانشگاهیان علاقه‌مند به مباحث توسعه هستند.

امید است این کتاب، گام کوچکی برای فراهم کردن زمینه همگانی شدن اندیشیدن، گفت‌وگو و کنشگری پیرامون توسعه باشد.

سپاس

سپاس صمیمانه مولف نثار همه استادان و پژوهشگرانی است که در گردآوری، ارزیابی و تدوین محتواهای اولیه و نیز در میزگردهای مربوطه، همراه و همکار پژوهش اصلی بوده‌اند:

نام و نام خانوادگی	نوع مشارکت
دکتر محسن رنانی	ناظر علمی کتاب، داور محتوایی گزارش‌های اولیه و مشارکت در میزگردها
دکتر عبدالحسین ساسان	مشارکت در میزگردها
دکتر رضا همتی	داوری محتوایی و مشارکت در میزگردها
دکتر عباس حاتمى	داوری محتوایی و مشارکت در میزگردها
دکتر عبدالحمید معرفی	داوری محتوایی
دکتر محمدرضا نیستانی	داوری محتوایی
دکتر مصطفی قادری	مشارکت در میزگردها
دکتر علی عسگری	مشارکت در میزگردها
دکتر ثریا معمار	مشارکت در میزگردها
دکتر مرتضی درخشان	مدیر پروژه و مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات سایمون کوزنتس و آمارتیا سن و ناظر فنی نهایی سازی کتاب
امیرحسین پوره	برگزاری میزگردها و امور انتشارات و مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات دنیل لرنر
مریم فتحیان	همکار اجرایی و برگزاری میزگردها
دکتر نریمان محمدی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات ایمانوئل والرشتاین و آندره گوندر فرانک

دکتر الهه شعبانی افارانی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات ماکس وبر، یورگن هابرماس، نیل اسملسر و آمارتیا سن
دکتر حسین قربانی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات ژان ژاک روسو، جان دیویی و پائولو فریره
دکتر سلمان قاراخانی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات داگلاس نورث
دکتر داوود نجفی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات آدریان لفت ویچ و ادوارد شیلز
دکتر حمیدرضا حاجی بابایی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات عاصم اوغلو
مرجان اسماعیلی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات روزنشتاین رودان و پل باران
دکتر الهام فخرایی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات دن آریلی
نفیسه جنتی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات آرتور لوئیس
دکتر وجیهه جلانیان	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات ایوان ایلچ
سمانه محمدخانی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات گری بکر
مهرداد فاضلی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات دیوید مک کللند
دکتر بهروز صادقی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات والت روستو
دکتر زهرا منتظری	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات جیمز هکمن
فرزانه شمس	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات الینور استروم
بهاره عقیقی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات جوزف استیگلیتز
یعقوب فاطمی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات جفری ساکس

سیمین مشکواتی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات رونالد اینگلهارت
انوش اردوان	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات مارتین لیپست
دکتر مهنوش مانی	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات آمارتیا سن
دکتر ایران‌دخت اکبرزاده	مشارکت در تهیه محتوای اولیه نظریات زیگمونت باومن
دکتر محمد حیدری	داوری شکلی و ساختاری محتوای گزارش‌های اولیه